

**ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ**

**ФІЛІПЕНКО ТЕТЯНА ВЯЧЕСЛАВІВНА**

**УДК 351.822:336.76 (043.5)**

**МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ  
ВАЛЮТНИМ РИНКОМ УКРАЇНИ**

**Спеціальність 25.00.02 – Механізми державного управління**

**АВТОРЕФЕРАТ**  
**дисертації на здобуття наукового ступеня**  
**доктора наук з державного управління**

**Донецьк 2011**

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Донецькому державному університеті управління Міністерства освіти і науки України (м. Донецьк).

**Науковий консультант** – доктор економічних наук, професор  
**Поважний Олександр Станіславович**  
Донецький державний університет управління  
Міністерства освіти і науки України, ректор  
(м. Донецьк)

### **Офіційні опоненти:**

доктор наук з державного управління, професор **Дегтяр Андрій Олегович**, Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (м. Харків), завідувач кафедри економічної теорії і фінансів;

доктор наук з державного управління, доцент **Ільяшенко Вікторія Анатоліївна**, Класичний приватний університет (м. Запоріжжя), професор кафедри державного та адміністративного управління;

доктор наук з державного управління, доцент **Ткачова Наталія Миколаївна**, Донецький державний університет управління Міністерства освіти і науки України (м. Донецьк), завідувач кафедри логістики.

Захист відбудеться 14 лютого 2011 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 11.107.01 Донецького державного університету управління Міністерства освіти і науки України за адресою: 83015, м. Донецьк, пр-т Б. Хмельницького, 108, ауд. 201.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Донецького державного університету управління Міністерства освіти і науки України за адресою: 83015, м. Донецьк, вул. Челюскінців, 163а.

Автореферат розісланий 12 січня 2011 р.

Вчений секретар  
спеціалізованої вченої ради

Я.С. Клейнер

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми.** Перехід незалежної України до ринкової економіки, лібералізація зовнішньоекономічної діяльності та надання суб'єктам підприємництва права самостійного виходу на зовнішній ринок обумовили становлення нових суспільних відносин, зокрема у сфері валютного регулювання. За роки ринкових перетворень в Україні фактично створено новий інститут державного управління, який принципово по-новому регулює відносини у сфері використання іноземної валюти.

Валютне регулювання є одним із необхідних елементів ринкової економіки, який забезпечує вирішення проблеми надійності грошової системи України шляхом запровадження політики гнучкого валютного курсу, що визначається взаємодією ринкових сил, вільних від адміністративних обмежень. Здійснення ефективної валютної політики врівноважує торговий баланс, сприяє зростанню конкурентоспроможності українських товарів, рентабельності підприємств, нагромадженню валютних резервів Національного банку України.

Важливою умовою організації ефективної діяльності державних органів управління в сфері валютного регулювання і контролю є вдосконалення законодавчої бази України. Протягом останніх років у законодавстві України було зроблено спроби врегулювання питань валютного обігу, валютного регулювання та контролю на законодавчому рівні, проте до цього часу Закон України «Про валютне регулювання і валютний контроль» так і не прийнято, а валютне регулювання здійснюється на рівні підзаконних нормативно-правових актів. Велика кількість нормативно-правових актів ускладнює процес виконання норм валютного законодавства та не забезпечує його ефективності.

Розвиток валютного обігу в Україні забезпечується за допомогою державного впливу на валютні відносини з боку спеціально уповноважених органів із різним правовим статусом та повноваженнями, тому на практиці виникають труднощі у застосуванні валютного законодавства в процесі валютного регулювання та валютного контролю. Досі не створено механізмів взаємодії органів державного управління в сфері валютного регулювання, що послаблює позиції держави на валютному ринку і гальмує процес інтеграції в міжнародну економічну систему. Вимагає удосконалення й система заходів, спрямованих на повернення валютних коштів із зарубіжжя, застосування штрафних санкцій за валютні правопорушення. Тому потреба у всебічному й системному аналізі механізму державного управління валютним ринком України є нагальною і досить актуальною.

Незважаючи на важливу роль валютних відносин у національній грошово-фінансовій системі та радикальні зміни в їх регулюванні після скасування державної валютної монополії, комплексні дослідження процесу розвитку і сучасного стану інструментів державного управління валютним ринком України майже не проводилися. Існує низка виданих за цією тематикою літературних джерел – підручники і навчальні посібники. До них належать

праці: Артемова М.М., Бантишева О.Ф., Василика О.Д., Гальчинського А.С., Завальної Ж.В., Міщенко В.І., Мороза А.М., Пуховкіної М.Ф., Шниркова О.І. та ін. Суттєвий вклад у дослідження окремих аспектів валютного регулювання в банківській сфері внесли такі науковці й фахівці, як: Блащук Ю.О., Качан О.О., Козик В.В., Нидеккер Г.Л., Старинський М.В., Ющенко В.А. тощо. Проблеми правового регулювання валютних правовідносин знайшли своє висвітлення у працях таких українських науковців-юристів, як Іскоростенський А.М., Карманов Є.В., Клименко А.О., Кравченко Л.М., Кротюк В.Л., Мамутов В.К., Половко С.М., Северин О.Є. та ін. Деякі питання теорії державного управління, що безпосередньо стосуються валютної сфери, досліджені у працях Атаманчука Г.В., Батченко Л.В., Дегтяра А.О., Ільяшенко В.А., Круглова М.І., Нижник Н.Р., Поважного О.С., Рябченко О.П., Ткачової Н.М. та інших авторів. Однак дослідники розглядали тільки окремі аспекти валютного регулювання і контролю, питання теорії та методики державного управління валютним ринком не знайшли достатнього висвітлення в науковій літературі.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.**

Дисертаційне дослідження проведено відповідно до плану науково-дослідних робіт Донецького державного університету управління на теми: «Інституціональні основи управління ЗЕД у контексті міжнародних інтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0309U003474); «Умови, фактори та механізми забезпечення розвитку ЗЕД України в сучасній світовій економіці» (номер державної реєстрації 0109U005427); дослідницького проекту у галузі соціогуманітарних наук Інституту економіко-правових досліджень НАН України «Правове забезпечення економічного суверенітету в умовах міжнародної інтеграції» (договір № 4/06 від 01.06.2010 р.). У межах виконання цих науково-дослідних робіт автором обґрунтовано організаційно-правові засади удосконалення механізму державного управління валютним ринком, концептуальні підходи щодо забезпечення валютної безпеки держави.

**Мета і завдання дослідження.** Метою дисертаційного дослідження є розробка методологічних основ і розвиток теоретичних положень функціонування механізму державного управління валютним ринком країни.

Завдання, визначені для досягнення даної мети, полягають у такому:

визначити понятійний апарат механізму державного управління валютним ринком України;

проаналізувати складові механізму державного управління валютним ринком і визначити його типові елементи;

дослідити еволюцію механізму державного управління валютним ринком України, виявити існуючі проблеми в його функціонуванні й надати пропозиції щодо подальшого розвитку;

проаналізувати міжнародний досвід державного управління валютним ринком;

визначити організаційно-правове забезпечення і концептуальні основи реалізації валютно-курсової політики держави;

вивчити можливості валютної лібералізації в Україні;

визначити засоби державного регулювання валютного курсу й напрямки його оптимізації;

з'ясувати ступінь впливу міжнародного валютного ринку на валютну політику України;

визначити систему органів державного управління валютним ринком та проблеми нормативного закріплення їх повноважень;

проаналізувати методи державного управління валютним ринком;

з'ясувати механізм державного регулювання валютного обігу в Україні;

визначити поняття валютного контролю і його місце в системі державного контролю;

обґрунтувати механізми виявлення та попередження злочинів і правопорушень у валютній сфері, визначити ступінь відповідальності за порушення норм валютного законодавства;

*Об'єктом дослідження* є система державного управління у сфері валютних правовідносин.

*Предметом дослідження* є сукупність організаційно-правових механізмів державного управління валютним ринком країни.

*Методи дослідження.* За методологічну основу дослідження взято системний підхід до визначення сучасного стану інструментів державного управління валютним ринком України. У дисертаційному дослідженні використано діалектичний метод для дослідження питань валютно-правового регулювання з урахуванням суперечностей, що закладені у природі цих відносин, аналізі інтересів сторін, держави, міжнародних та іноземних інституцій, постійній змінюваності валютних відносин тощо. Особливе значення має розгляд цих питань у єдності їх економічного змісту і правової форми, розмежування яких зумовило застосування формально-логічного методу. Системний підхід дозволив розглянути валютні операції як явище у системі державного управління валютним ринком, зважено оцінити сукупність валютних відносин, їх загальний результат та суспільне значення, надати системного характеру державному управлінню ними. Історичний метод застосовано для виявлення тенденцій в еволюції механізму державного управління валютним ринком і тих проблем, які виникали при використанні окремих напрямків валютної політики в історії розвитку держави. Застосування у дослідженні порівняльного методу має два аспекти – співставлення державного управління валютним ринком України із процесами у світі, іноземних державах та країнах, які застосовують специфічні механізми управління своєю валютною системою.

Джерелами фактичного матеріалу є результати власних досліджень, інформаційні дані Національного банку України, Міністерства економіки України, Держкомстату України, Державної податкової адміністрації України, Державної митної служби України, Міжнародного валютного фонду щодо стану національного й міжнародного валютного ринку.

Теоретичною базою дослідження стали роботи вітчизняних і закордонних науковців, в яких доведені фундаментальні положення й розробки механізмів державного управління в сфері валютних правовідносин.

Організаційно-правову основу дисертації становлять норми валютного законодавства визначені Конституцією України, законодавчими актами Верховної Ради України, Указами Президента України, Постановами Кабінету Міністрів України, нормативними документами інших органів державного управління.

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад функціонування механізму державного управління валютним ринком країни. Найбільш суттєві наукові результати дисертаційної роботи такі:

*вперше:*

доведено, що механізм державного управління валютним ринком – це складова частина системи державного управління, яка забезпечує формування валютної політики, визначає порядок обігу і використання валюти як всередині країни, так і за її межами;

обґрунтовано існування внутрішніх та зовнішніх факторів управління валютним ринком: внутрішні фактори формуються в Україні й залежать від внутрішньої економічної політики, а зовнішні фактори залежать від світових тенденцій і діяльності міжнародних валютно-фінансових організацій;

доведено, що інтеграція України до світового фінансового простору відкриває не тільки нові можливості розвитку фінансового сектору, але й породжує потенційні загрози, найсуттєвішими серед яких є втрата контролю над фінансовою системою, зниження можливості забезпечення валютної безпеки й підтримки розвитку стратегічно важливих галузей національної економіки, а, отже, втрату економічного суверенітету країни;

доведено, що типовими елементами організації державного управління валютним ринком є: система органів державного управління в сфері валютних операцій, у тому числі їх статус, функції та повноваження; набір адміністративно-правових регуляторів, характерних для валютного ринку; необхідний комплект правових актів та інших регулюючих документів; механізм валютного регулювання і контролю; об'єкт державного управління, тобто валютний ринок з урахуванням його складових елементів; інформаційне забезпечення функціонування валютного ринку;

*удосконалено:*

понятійний апарат теорії державного управління валютним ринком на основі визначення предмета та об'єкта державного управління у сфері валютних операцій, поняття валютного ринку й механізму його державного управління;

методи валютного регулювання в контексті поетапної лібералізації валютного ринку України, що передбачає забезпечення реальної конвертованості гривні за поточними операціями й збереження державного контролю за рухом капіталів;

механізми виявлення та попередження злочинів і правопорушень у валютній сфері шляхом оптимальної взаємодії державних органів валютного контролю з правоохоронними органами у процесі реалізації заходів, спрямованих на повернення в Україну виторгу в іноземній валюті, недопущення незаконного відкриття або використання за межами України валютних рахунків, здійснення незаконних валютних операцій у виді скуповування, продажу та обміну валютних цінностей, використання їх як засобу платежу або застави;

*дістали подальший розвиток:*

концептуальні засади валютної політики держави, засновані на стратегії забезпечення стійкої стабільності національної грошової одиниці, диверсифікації валютних резервів, прогнозованості валютних інтервенцій, удосконаленні немонетарних інструментів грошової стабілізації, застосуванні валютних обмежень з метою забезпечення безпеки національного валютного ринку;

наукові положення щодо встановлення оптимального режиму валютного курсу, орієнтованого на заохочення експорту і стимулювання притоку капіталу в Україну, підтримування ефективного рівня імпорتنих операцій, стримування надмірних курсових коливань, запобігання виникненню кризових ситуацій, зниження інфляційних очікувань шляхом запровадження до монетарної політики центрального банку режиму таргетування інфляції;

організаційно-правові засади державного управління валютним ринком, що передбачають визначення системи органів валютного регулювання і валютного контролю, нормативного закріплення їх повноважень і механізму взаємодії під час проведення валютної політики держави;

механізми застосування юридичної відповідальності, фінансових та спеціальних санкцій за валютні правопорушення з урахуванням видів та механізмів їх скоєння.

**Практичне значення одержаних результатів.** Основні теоретичні положення дисертації складають підґрунтя для практичного вдосконалення й реалізації механізмів державного управління валютним ринком України та забезпечення економічної безпеки країни. Результати дисертаційного дослідження впроваджено у науково-аналітичну роботу Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю РНБО України (заходи детінізації валютних операцій, удосконалення правил роботи на валютному ринку, дотримання його учасниками чітких правил і процедур – акт № 338 від 15.11.2010 р.); у науково-дослідну роботу ІЕПД НАН України (організаційно-правові засади управління валютними ризиками підприємств в умовах міжнародної інтеграції – довідка № 299/742 від 26.02.2010 р.); у практичну діяльність підрозділів Управління податкової міліції Державної податкової адміністрації у Донецькій області (заходи щодо попередження, виявлення та розкриття злочинів, пов'язаних з ухиленням від повернення в Україну виторгу в іноземній валюті, незаконним відкриттям або використанням за межами України валютних рахунків – довідка № 16702/10/26-0 від

23.09.2010 р.); у практичну діяльність СБУ України в Донецькій області (заходи щодо прискорення валютних надходжень, стримування незаконного вивезення валюти з країни, дотримання правил переміщення валюти через митний кордон України, недопущення контрабанди валютних цінностей – довідка № 44-02/10 від 02.02.2010 р.); у практичну діяльність РВ АТ «ОТП Банк» (підвищення ролі уповноважених банків як агентів валютного контролю в системі практичної реалізації валютної політики держави – довідка № 58/06-10 від 02.06.2010 р.); у практичну діяльність АТ «Піреус Банк МКБ» (вдосконалення механізму державного управління в сфері валютних операцій, визначення функцій уповноважених банків як агентів валютного контролю – довідка № 34/05-10 від 04.05.2010 р.); у зовнішньоекономічну діяльність ООО «ВТК Укрстальінвест» (удосконалення організаційних та економічних засад державного управління розрахунковими операціями в іноземній валюті – довідка № 26/8 від 20.08.2010 р.).

Теоретичні положення дисертаційної роботи використовуються в навчальному процесі при викладанні дисциплін «Основи зовнішньоекономічної діяльності», «Митне регулювання», «Регулювання зовнішньоекономічної діяльності» в Донецькому державному університеті управління (довідка № 01-12/1142 від 23.09.2010 р.); «Економічна теорія», «Економічна безпека», «Основи національної безпеки» у Львівському державному університеті внутрішніх справ (акт № 78 від 03.02.2010 р.).

**Особистий внесок здобувача.** Наукові розробки, положення й висновки дисертаційної роботи є результатом власних досліджень автора. У наукових працях, що опубліковані у співавторстві, особистий внесок здобувача відображено в списку опублікованих праць за темою дисертації.

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення дисертаційної роботи пройшли апробацію на міжнародних, всеукраїнських, регіональних наукових, науково-практичних, науково-методичних конференціях, зокрема: «Город, регион, государство: проблемы распределения власти» (м. Донецьк, 20-23 травня 1997 р.); «Регіональна політика України: наукові основи, методи, механізми» (м. Львів, 21-23 травня 1998 р.); «Проблеми та перспективи розвитку економіки України в умовах ринкової трансформації» (м. Дніпропетровськ, 21-22 травня 1999 р.), «Стратегия управления социально-экономическим развитием региона на период до 2010 года» (м. Донецьк, 28-30 вересня 1999 р.); «Регіональні проблеми боротьби з економічною злочинністю» (м. Донецьк, 19 травня 2004 р.); «Розвиток господарсько-правового забезпечення сучасної економіки» (м. Донецьк, 27 жовтня 2006 р.); «Адміністративне право і процес: шляхи вдосконалення законодавства і практики» (м. Київ, 22 грудня 2006 р.); «Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні» (м. Тернопіль, 25 лютого 2007 р.); «Перспективные инновации в науке, образовании, производстве и транспорте – 2007» (м. Одеса, 1-15 червня 2007 р.); «Економічна безпека держави: стан, проблеми, напрямки зміцнення» (м. Харків, 27 жовтня 2007 р.); «Розвиток фінансово-правового забезпечення сучасної економіки» (м. Донецьк, 27 жовтня



2007 р.); «Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій» (м. Суми, 20-21 лютого 2008 р.); «Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи» (м. Львів, 29 лютого 2008 р.); «Міграція: проблеми та шляхи їх вирішення» (м. Донецьк, 18-19 травня 2008 р.); «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки України» (м. Дніпропетровськ, 22-24 травня 2008 р.); «Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах» (м. Запоріжжя, 31 жовтня 2008 р.); «Господарсько-правове, цивільно-правове та фінансово-правове забезпечення розвитку сучасної економіки України» (м. Донецьк, 14 листопада 2008 р.); «Адміністративна реформа та проблеми вдосконалення діяльності правоохоронних органів» (м. Сімферополь, 11-12 грудня 2008 р., 10 грудня 2009 р.); «Проблеми забезпечення економічної безпеки організації» (м. Львів, 13 листопада 2009 р.); «Актуальні проблеми протидії злочинам у сфері економіки» (м. Львів, 26 березня 2010 р.); «Антикризові механізми регіонального та муніципального розвитку» (м. Київ, 9 квітня 2010 р.); «Розвиток зовнішньоекономічної діяльності в умовах інтеграційних та глобалізаційних процесів» (м. Донецьк, 12-13 травня 2010 р.); «Економіко-правові дослідження в ХХІ сторіччі» (м. Донецьк, 21-30 вересня 2010 р.).

**Публікації.** Основні положення й результати дослідження опубліковано в 71 роботі, з яких 6 монографій, 30 статей (21 – у фахових виданнях), з них 8 – у наукових журналах, 22 – у збірниках наукових праць, 35 публікацій – у матеріалах конференцій, а також у 9 науково-практичних і навчальних посібниках. Загальний обсяг публікацій складає 245,6 д. а., з яких автору належить 177,4 д. а.

**Структура та обсяг дисертації.** Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, які викладено на 428 сторінках друкованого тексту. Матеріали дисертації містять 11 рисунків на 10 сторінках, 23 таблиці на 34 сторінках, список використаних джерел з 243 найменувань на 26 сторінках, 6 додатків на 34 сторінках.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі – *«Теоретичні засади становлення і розвитку механізму державного управління валютним ринком України»* – визначено понятійний інструментарій, еволюцію та зарубіжний досвід державного управління валютним ринком.

Управління валютним ринком розглядається як комплекс необхідних засобів впливу на його суб'єктів з метою упорядкування їх діяльності, забезпечення виконання норм валютного законодавства, збереження якісної специфіки, вдосконалення й подальшого розвитку.

Об'єктом державного управління, в контексті проведеного дослідження, запропоновано вважати безпосередньо валютний ринок, а предметом управління – національну та іноземну валюту.



Рис. 1. Основні елементи механізму державного управління валютним ринком

За своїм призначенням й організаційною формою валютний ринок містить сукупність спеціальних інститутів та механізмів, які у взаємодії забезпечують можливість вільно продати-купити національну й іноземну

валюту на основі попиту і пропозиції. Окрім того, сучасні валютні ринки забезпечують: своєчасне здійснення міжнародних розрахунків; страхування валютних ризиків; диверсифікацію валютних резервів банків, підприємств, держави; регулювання валютних курсів; одержання спекулятивного прибутку учасниками валютного ринку у виді різниці курсів валют; проведення валютної політики держави.

Залежно від ступеня лібералізації внутрішнього валютного законодавства країни офіційний валютний ринок може бути доповнений «чорним» або «сірим» ринками, що надає їм визначену унікальність і несхожість між собою (рис. 1).

За результатами дослідження встановлено, що механізм державного управління валютним ринком є складовою частиною системи державного управління, яка забезпечує формування валютної політики, визначає порядок обігу і використання валюти як всередині країни, так і за її межами. Виходячи з цього, фактори управління валютним ринком можуть бути внутрішніми (що формуються в Україні й залежать від внутрішньої економічної політики) й зовнішніми (які залежать від світових тенденцій і діяльності міжнародних валютно-фінансових організацій).

Для визначення поняття «механізм державного управління валютним ринком» запропоновано застосування організаційно-функціонального підходу, який враховує організаційні основи його побудови й реальні засоби функціонування. Виходячи з цього принципу, механізм державного управління валютним ринком – це сукупність державних заходів, спрямованих на формування стабільної національної валютної системи, захищеної від внутрішніх і зовнішніх загроз, за рахунок ефективної валютної політики.

До елементів практичної реалізації механізму державного управління валютним ринком запропоновано віднести: систему органів державного управління в сфері валютних операцій, у тому числі їх статус, функції та повноваження; набір адміністративно-правових регуляторів, характерних для валютного ринку; сукупність норм валютного законодавства; механізм валютного регулювання і контролю; складові елементи валютного ринку як об'єкта державного управління; інформаційне забезпечення функціонування валютного ринку.

Механізм державного управління валютним ринком значною мірою впливає не тільки на розвиток ринкових відносин і розширення зовнішньоекономічних операцій, але й на забезпечення економічної безпеки держави в цілому.

Дослідження свідчить, що механізм державного управління валютним ринком України перебуває на етапі активного становлення та розвивається головним чином завдяки підзаконним нормативно-правовим актам, інструкціям, положенням і листам Національного банку України, Державної податкової адміністрації України та інших органів. Відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» основним органом валютного

регулювання в Україні є Національний банк України, що відповідає світовій практиці, де подібні функції здійснюють центральні (національні) банки відповідних держав. Цей Декрет ввів у юридичний обіг такі поняття, як «валюта України», «резиденти», «нерезиденти», «валютний контроль», «конвертована валюта», «уповноважений банк» та багато інших. Але поряд із тим, недоліками зазначеного Декрету є: відсутність класифікації валютних операцій; невизначеність цілей, напрямків, форм та видів валютного контролю, компетенції органів державного управління у сфері валютного регулювання і контролю. Однією з особливостей валютного законодавства є викладення основної маси норм у підзаконних актах. Цей фактор обумовлює непостійність і безсистемність правової основи валютного обігу в Україні. Тому для вдосконалення механізму державного управління валютним ринком, перш за все необхідне впорядкування норм валютного законодавства України, яке має здійснюватися комплексно, з проведенням систематизації всіх нині діючих правових норм, які регулюють діяльність резидентів та нерезидентів на валютному ринку України.

Таким чином, доведено, що реальною потребою сьогодення є прийняття Закону України «Про валютне регулювання і валютний контроль», який дозволив би більш детально визначити види валютних операцій в Україні, правовий режим їх здійснення, правовий статус осіб, які здійснюють операції з валютними цінностями; уникнути дублювання правового регулювання одних і тих же відносин та невизначеності правового регулювання інших; визначити компетенцію усіх органів, які здійснюють державне управління в сфері валютних правовідносин.

Специфіка валютного регулювання полягає в тому, що воно здійснюється на різних рівнях у рамках національної, регіональної та світової валютних систем. На сучасному етапі відбувається активне міжнародне співробітництво в сфері валютного регулювання як на світовому рівні, так і на регіональному рівні. Тому ефективне регулювання валютної сфери – це найважливіший фактор розширення участі України в світогосподарських зв'язках.

Виділяється три режими національного валютного регулювання залежно від ступеня державного втручання: валютна монополія держави, за якої національна грошова одиниця не підлягає конвертації та є замкненою валютою; наявність системи валютних обмежень при проведенні певних операцій, коли національна грошова одиниця має тенденцію до виходу за межі внутрішнього грошового ринку й стає обмежено конвертованою; відсутність валютних обмежень, коли національна грошова одиниця виходить на світовий валютний ринок і стає вільно конвертованою.

На основі світового досвіду доведено, що валютні відносини і внутрішній валютний ринок успішно розвиваються за активної участі держави, ефективного контролю уповноважених органів за валютними операціями, застосування дисциплінарно-адміністративних засобів забезпечення дотримання правил та норм регулювання сфери валютних відносин. Визначено, що валютні обмеження являють собою сукупність нормативних правил,

спрямованих на обмеження операцій з національною та іноземною валютою, золотом й іншими валютними цінностями. Ці правила, закріплені як у законодавчому, так і в адміністративному порядку, встановлюють систему заходів щодо організації та здійснення компетентними органами валютного контролю, що служить головним чином цілям забезпечення збалансування валютних надходжень і платежів за міжнародними розрахунками. Уведення валютних обмежень пов'язане з виснаженням золотовалютних резервів, пасивністю платіжних балансів і є одним з характерних проявів валютної політики країн у періоди економічних та фінансових криз.

Доведено, що за допомогою того чи іншого обмеження (у виді норми, заборони, правила тощо) держава має можливість регулювати ситуацію на валютному ринку, відповідно до економічного стану та стану грошового ринку. У той же час цей інструмент має переважно адміністративний характер і суперечить тенденції лібералізації валютних відносин. Проведений аналіз міжнародного досвіду застосування валютних обмежень, як головної складової валютної політики, дозволив дійти висновку, що крім широко використовуваних у нашій країні заходів, таких як здійснення валютних операцій тільки через уповноважені банки, ліцензування валютних операцій тощо, у світовій практиці досить поширені й інші способи. Серед них особливо виділяються обмеження позикових операцій в іноземній валюті, що можуть здійснюватись лише з дозволу міністерства фінансів і при наданні інформації про розмір кредитів, які видаються; залучення іноземних кредитів за умови попереднього дозволу органів валютного контролю, обмеження участі національних банків у наданні міжнародних позик в іноземній валюті тощо.

Визначено, що валютні обмеження в економіці держав і у відносинах між ними виконують суперечливу роль. З одного боку, вони є діючим засобом вирівнювання платіжних балансів, підтримки курсів національних валют і концентрації в руках держави золотих та валютних ресурсів. Валютний контроль обмежує доступ іноземних товарів і капіталів на ринок даної країни, він захищає національний ринок від економічної експансії інших держав, сприяє зростанню національного виробництва. З іншого боку, валютні обмеження сприяють розвитку підприємств, незалежних від імпортової сировини й працюючих на внутрішній ринок. Однак внаслідок того, що інші країни також їх застосовують, валютні обмеження стають істотною перешкодою для проникнення монополій на внутрішні ринки країн. Тому лібералізація валютного режиму не може бути миттєвою і повинна підкріплюватися відповідними макроекономічними умовами.

У другому розділі – *«Організаційно-правове забезпечення валютно-курсової політики держави»* – досліджується валютна політика держави та форми її реалізації, режим валютного курсу і перспективи його трансформації, вплив міжнародного валютного ринку на валютну політику України.

Визначено, що валютна політика – це сукупність здійснюваних державою економічних, організаційних та правових заходів у сфері валютних відносин з метою реалізації стратегічних завдань розвитку національної економіки.

Доведено, що у міжнародній валютній політиці переплітаються дві протилежні тенденції: координація дій країн, пошук спільних шляхів рішення валютних проблем та розбіжності в силу прагнення кожної країни одержати переваги за рахунок інших, нав'язати їм свою волю. У зв'язку з чим використовуються такі форми валютної політики, як девальвація і ревальвація, множинність режимів валютних курсів, валютна інтервенція, валютний демпінг, валютні угруповання, валютна інтеграція.

Проведене дослідження свідчить, що фіскальні методи, які лежать в основі нинішньої системи регулювання валютних відносин і на які держава спирається при захисті своїх економічних інтересів, не завжди є ефективними. Доведено, що важливість валютної політики в економічному житті держави вимагає розробки концептуальних засад її подальшого розвитку. Основним напрямком валютної політики повинно бути забезпечення стійкої стабільності національної грошової одиниці, для досягнення якої необхідно здійснити заходи, спрямовані на забезпечення надійної збалансованості валютного ринку, істотне зростання золотовалютних резервів держави, удосконалення структури платіжного та зовнішньоторговельного балансів, створення умов для повернення із зарубіжжя національного капіталу, сприяння прямим іноземним інвестиціям, утвердження ефективної системи страхування від інвестиційних ризиків тощо.

Враховуючи подальше поглиблення процесів реформування економіки України з можливим виникненням певних дестабілізаційних явищ, запропоновано запровадити механізм довгострокового прогнозування ситуації на грошово-кредитному ринку і розробки концептуальних засад валютної політики.

Концептуальними основами валютної політики України повинно стати формування оптимального курсу гривні, що передбачає реалізацію комплексу заходів, які забезпечать: посилення довіри вітчизняних підприємців і громадян до власної національної грошової одиниці; підвищення попиту на неї з боку іноземних учасників валютного обігу; подолання локального статусу гривні. Доведено, що розробка концептуальних засад валютної політики України повинна здійснюватися за обов'язкової участі представників Національного банку, Міністерства фінансів, Міністерства економіки, Міністерства закордонних справ, Державної податкової адміністрації, Державної митної служби, а також провідних науковців країни. Для координації зусиль з розробки Концепції та її подальшої реалізації запропоновано створити Координаційну валютно-фінансову раду при Президентові України, що могла б забезпечити проведення єдиної й збалансованої грошово-кредитної, валютної та фінансової політики, як складової державної політики України.

Виходячи з економічної ситуації, валютну лібералізацію в Україні доцільно здійснювати поетапно, враховуючи чітко сформульовані цілі проведення кожного заходу щодо зняття обмежень на валютні операції, з урахуванням поточного стану економіки й зобов'язань з погашення зовнішнього боргу. Рішучі заходи щодо лібералізації валютного ринку можливі

тільки тоді, коли досягнуті реальні успіхи в економіці, стали стійкими темпи економічного росту, радикально покращився підприємницький й інвестиційний клімат.

У найближчій перспективі необхідно провести валютну лібералізацію, що стимулює приплив іноземних інвестицій, у тому числі продовжити лібералізацію валютного ринку для нерезидентів (спрощення порядку використання коштів з рахунків в іноземній валюті, зняття обмежень на репатріацію доходу від інвестицій у виді дивідендів за акціями і купонами за облигаціями й ін.). У цілому треба скорегувати валютний режим так, щоб він, з одного боку, забезпечував реальну конвертованість гривні за поточними операціями, а з іншого боку – зберігав державний контроль за рухом капіталів.

Доведено, що при виборі режиму валютного курсу необхідно враховувати такі фактори: темпи інфляції; стан платіжного балансу; різницю відсоткових ставок за кредит; спекулятивні валютні операції; прискорення або затримування міжнародних платежів; ступінь довіри до національної грошової одиниці на національному та світових валютних ринках.

Визначено, що в рамках державної монетарної політики може застосовуватися режим таргетування валютного курсу, монетарне таргетування і таргетування інфляції. На сучасному етапі економічного розвитку України найбільш сприятливим є режим таргетування інфляції, основна перевага якого полягає в тому, що за рахунок підвищення довіри суспільства та бізнесу до монетарної політики центрального банку знижується рівень інфляційних очікувань, і як перспективний результат – зменшується інфляція.

Доведено, що на стабільність національної валюти впливає не тільки внутрішня економічна ситуація в країні, але і ситуація на світових фінансових, у тому числі валютних ринках. Завдяки членству в МВФ, Україна може отримувати досить вагомні кредити для структурної перебудови економіки, стабілізації своєї валюти та залучати іноземні інвестиції. Але кредити МВФ не надаються автоматично, а лише за умови виконання країною взятих на себе зобов'язань. Міжнародний досвід свідчить, що стабілізаційні програми МВФ ефективні лише тоді, коли наявне більш-менш розвинене вітчизняне виробництво і внутрішнє ринкове середовище, відповідні обсяги національного капіталу та ресурсів, а також певні політичні, соціальні й економічні умови в країні. З огляду на багаторічний досвід співпраці окремих країн з міжнародним валютним фондом визнано, що необхідно проводити власну політику взаємовідносин з ним, сліпо й автоматично не приймати до впровадження вимоги МВФ без їх ретельного вивчення, прогнозування їх впливу на стан економіки і визначення відповідності національним економічним інтересам.

Критерієм оцінки ефективності взаємодії з МВФ має стати відповідність вимог МВФ національним економічним інтересам і загальному економічному курсу країни, що спрямовано до ринкової економіки. Тому забезпечення національних економічних інтересів повинно ґрунтуватися не виключно на фінансових «вливаннях» МВФ, а насамперед на власній грошово-кредитній та валютно-фінансовій політиці країни. Це вимагає розробки й законодавчого

затвердження відповідної правової бази взаємовідносин як з МВФ, так і з іншими міжнародними та регіональними фінансовими організаціями.

У ході дослідження визначено, що значний вплив на валютний ринок України має перехід країн ЄС на єдину валюту – євро. Тому план заходів щодо вступу України до ЄС крім загальних питань адаптації українського законодавства до вимог ЄС потребує глибокого вивчення проблеми вступу в Європейський економічний і валютний союз, що пов'язано з використанням євро у національному грошовому обігу.

У третьому розділі – «Система та методи державного управління валютним ринком» – визначаються органи державного управління валютним ринком України та їх компетенція, види валютних операцій, їх нормативне забезпечення і методи державного управління, аналізується порядок ліцензування валютних операцій.

У розділі визначено, що державне управління валютним ринком України забезпечується за рахунок діяльності усіх гілок державної влади (законодавчої, виконавчої, судової) для вироблення і здійснення регулюючих, організуючих, координуючих та караючих впливів на суб'єктів валютних правовідносин. На основі аналізу повноважень органів державного управління в сфері валютного регулювання і валютного контролю доведено, що їх сукупна діяльність забезпечує реалізацію механізму державного управління валютним ринком України, але для їх функціонування як цілісної системи необхідне нормативне врегулювання повноважень та механізму взаємодії під час проведення валютної політики держави (рис. 2).

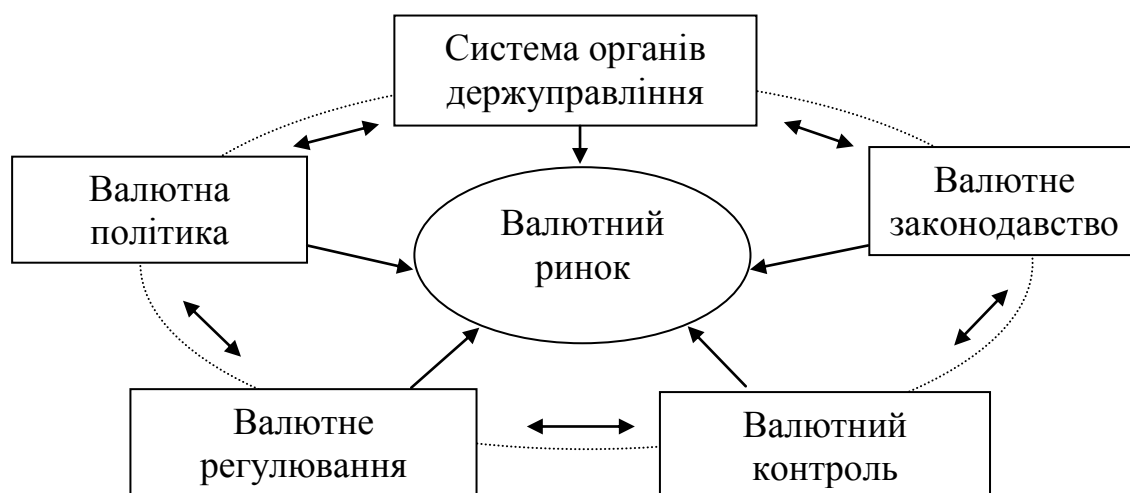


Рис. 2. Структурно-функціональна схема механізму державного управління валютним ринком

Основним документом, який визначає повноваження державних органів у сфері валютного регулювання та валютного контролю є Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю». Але цей документ визначає повноваження не всіх органів



державного управління, причетних до функціонування валютного ринку. У зв'язку із цим, в Законі України «Про валютне регулювання і валютний контроль» необхідно визначити, що систему органів державного управління валютним ринком України утворюють органи, наділені повноваженнями у сфері валютного регулювання і валютного контролю, до складу яких входять як вищі органи загальнодержавного управління, так і відповідні центральні органи виконавчої влади, а саме: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство економіки України, Міністерство фінансів України, Національний банк України, Державна податкова адміністрація України, Державна митна служба України.

Виходячи з різних точок зору, визначено, що валютні операції – це юридично обумовлені дії або сукупність дій, дозволених або санкціонованих законом, які здійснюються на підставі укладених договорів між суб'єктами валютних правовідносин за наявності ліцензії НБУ на право здійснення операцій з валютою та валютними цінностями, результатом яких є перехід права власності на валюту та валютні цінності, їх розміщення чи надання (отримання) послуг щодо обслуговування рахунків у валюті та валютних цінностях, а також використання останньої як засобу платежу.

Державне управління валютними операціями на території України здійснюється за допомогою застосування як адміністративних, так і економічних методів регулювання. Визначено, що адміністративними методами регулювання валютних операцій є: встановлення порядку здійснення валютних операцій, який передбачає визначення суб'єктів та об'єктів валютних операцій, прав та обов'язків суб'єктів валютних операцій, класифікацію валютних операцій, встановлення правил обігу (володіння, користування та розпорядження) валютними цінностями тощо; введення валютних обмежень на здійснення окремих валютних операцій залежно від їх характеру, суб'єктів, об'єктів, обсягу операцій, у тому числі ліцензування діяльності, пов'язаної з використанням валютних цінностей; контроль за дотриманням валютного законодавства і застосування заходів відповідальності до суб'єктів, що порушили встановлений порядок здійснення валютних операцій.

Економічні методи спрямовані на об'єднання інтересів держави і суб'єктів валютного ринку. Вони реалізуються за рахунок опосередкованого впливу з боку Національного банку, який визначає конкретні умови здійснення валютних операцій, залежно від умов укладених договорів. За умовами і спекулятивністю характеру валютні операції поділяються на касові, термінові та комбіновані операції, їх використання дозволяє не тільки своєчасно здійснювати розрахунки за укладеними угодами, але й застрахуватися від валютних ризиків та одержати додатковий дохід спекулятивними діями. У той же час Правилами торгівлі іноземною валютою, затвердженими Постановою Правління Національного банку України від 10.08.2005 р. банки і резиденти – суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мають право укладати на міжбанківському валютному ринку України форвардні контракти в гривні, а операції з такими валютними деривативами, як ф'ючерс, опціон, своп

залишаються забороненими. Хоча ці інструменти дозволяють суттєво підвищити обсяги українського валютного ринку. Проведений аналіз свідчить про необхідність поступового збільшення ваги економічних методів у регулюванні валютних операцій, що буде сприяти процесам лібералізації валютного ринку країни.

Визначено, що одним з головних методів державного управління валютним ринком України є ліцензування валютних операцій, яке передбачає спеціальні вимоги до банків для отримання відповідної ліцензії, порядок її отримання, анулювання та зміни, а також відповідальність за проведення резидентом або нерезидентом валютної операції без ліцензії або після її анулювання. Доведено, що система ліцензування валютних операцій виконує такі головні функції в системі державного управління валютним ринком: контрольну функцію, відповідно до якої ліцензування є засобом контролю за валютними операціями банків; регулюючу, спрямовану на підвищення рівня надійності та стабільності банківської системи, забезпечення відповідності банку вимогам Національного банку України; захисну функцію, яка є засобом захисту інтересів кредиторів і вкладників банку.

Виходячи з економічної ситуації в країні, визначено, що відмова від ліцензування у валютній сфері може негативно вплинути на економічну й фінансову безпеку країни взагалі.

**У четвертому розділі – «Державне регулювання валютного обігу в Україні»** – досліджується порядок відкриття та використання валютних рахунків, механізм державного регулювання розрахункових операцій в іноземній валюті, визначаються організаційно-правові засади обігу готівкової іноземної валюти в Україні.

Визначено, що державне регулювання валютного обігу в Україні забезпечується за рахунок регламентації порядку відкриття та використання банківських валютних рахунків. Із цією метою держава використовує низку валютних обмежень, які полягають у визначенні видів валютних рахунків, особливостей режиму їх відкриття та функціонування для різних за статусом суб'єктів, що забезпечує відповідний контроль за рухом іноземної валюти, обмежує її вплив у зарубіжжя.

Доведено, що для побудови ефективної системи державного регулювання розрахункових операцій в іноземній валюті необхідне: чітке законодавче регулювання правових взаємовідносин, що виникають у процесі управління валютними розрахунками; подальша лібералізація валютного законодавства й відповідні перетворення у монетарній політиці держави; створення сприятливих умов для ефективної адаптації інструментів хеджування ризиків у вітчизняній практиці ведення міжнародного бізнесу; удосконалення валютних умов контрактних зобов'язань.

У розділі доведено, що організаційні та економічні засади державного управління розрахунковими операціями в іноземній валюті повинні супроводжуватися вдосконаленням відповідного організаційно-правового механізму, адекватного потребам національного і світового господарства, що

посилить правовий вплив держави на внутрішньодержавні й міжнародні валютні правовідносини.

Організаційно-правовий механізм державного управління розрахунковими операціями в іноземній валюті забезпечує розв'язання суперечностей, мінімізацію збитків від валютних ризиків, відвернення небезпечних ризикових ситуацій та валютних потрясінь під час виконання грошових зобов'язань. До структурних елементів організаційно-правового механізму управління розрахунковими операціями в сфері зовнішньоекономічної діяльності запропоновано віднести інституційно-правові та організаційно-правові форми й засоби управління ними, а саме: правові засоби забезпечення політичних рішень, пов'язаних з управлінням розрахунковими операціями, що здійснюються на міждержавному та національному рівні; сукупність міжнародних та внутрішньодержавних принципів і норм, котрі регулюють валютні правовідносини з метою забезпечення своєчасності та гарантованості міждержавних розрахунків; організаційно-правові форми управління валютними розрахунками на міжнародному та національному рівні; сукупність міждержавних та національних правових засобів і методів захисту від валютних ризиків під час здійснення міжнародних розрахунків.

Визначено, що організаційно-правові засади обігу готівкової іноземної валюти в Україні містять нормативно-правові акти, за допомогою яких здійснюється державне управління валютно-обмінними операціями, визначається порядок використання готівкової валюти з поточних рахунків резидентами та нерезидентами України, застосування її як засобу платежу або застави, забезпечується дотримання правил переміщення валюти через митний кордон України, недопущення контрабанди валютних цінностей.

У п'ятому розділі – *«Валютний контроль в системі державного контролю в Україні»* – визначається поняття, зміст, форми та методи валютного контролю, розглядаються види і механізм скоєння злочинів й правопорушень у сфері валютних операцій, досліджуються фінансові та спеціальні санкції держави за валютні правопорушення.

Доведено, що валютний контроль є елементом державної валютної політики, пов'язаної з державним управлінням валютними правовідносинами, а також однією з функцій державного управління в галузі валютного регулювання. Об'єктом валютного контролю є дії фізичних і юридичних осіб, які виникають у процесі здійснення ними валютних операцій. Серед суб'єктів контрольної діяльності визначені державні установи та організації, наділені повноваженнями здійснювати заходи з перевірки дотримання норм валютного законодавства.

Доведено, що валютний контроль є самостійним видом державного контролю, оскільки: по-перше, він є функцією державного управління у сфері валютного обігу, тобто забезпечує перевірку діяльності учасників валютних правовідносин для виявлення випадків порушень норм валютного законодавства; по-друге, валютний контроль є стадією управлінських дій

держави, оскільки, наприклад, встановивши правило обов'язкового повернення валютного виторгу резидентів в Україну, держава в особі органів та агентів валютного контролю відстежує рух коштів за кожним зовнішньоекономічним контрактом через систему паспортів угод; по-третє, валютний контроль в Україні здійснює спеціальна система органів державного управління; по-четверте, валютний контроль спрямований на забезпечення дотримання правил валютних операцій усіма учасниками валютного ринку, незалежно від того, чи це державні органи, чи суб'єкти підприємницької діяльності, чи фізичні особи.

Визначено, що основними формами валютного контролю є спостереження і перевірка. Внаслідок спостереження визначається правомірність дій об'єктів валютного контролю. Якщо ж спостерігаються факти правопорушень, необхідно здійснити перевірку, адже винести рішення про застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства на підставі спостереження неможливо. Отже, перевірка є основною формою валютного контролю в тих випадках, якщо виникає необхідність встановлення факту порушення валютного законодавства. За допомогою валютного контролю реалізується охоронна функція державного управління валютним ринком (рис. 3).

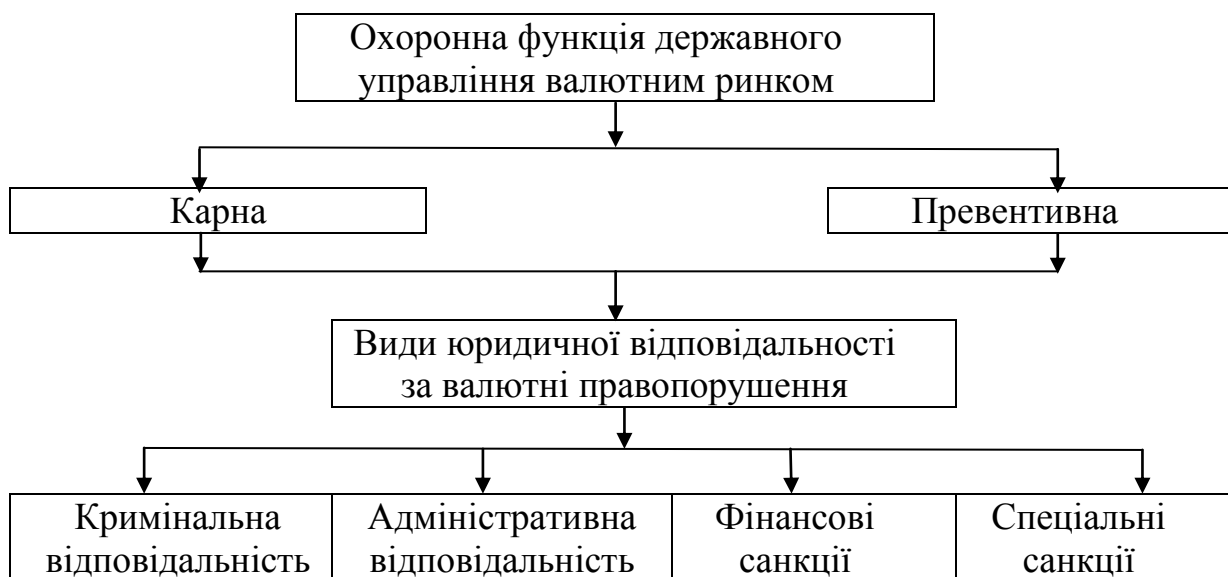


Рис. 3. Схема реалізації охоронної функції державного управління валютним ринком

Доведено, що валютне правопорушення – це завжди протиправне діяння, яке порушує вимоги валютного законодавства. Суспільна небезпека валютних правопорушень полягає в тому, що їх наслідком є скорочення надходжень валютних цінностей до Національного банку України та порушення інтересів держави у сфері фінансів. Для ефективного реалізації заходів, спрямованих на попередження й виявлення валютних правопорушень, необхідне врегулювання механізму взаємодії органів валютного контролю між собою та з

правоохоронними органами під час практичної реалізації валютної політики держави.

У ході проведеного дослідження визначені способи та механізми скоєння валютних злочинів, пов'язаних з ухиленням від повернення виторгу в іноземній валюті та з незаконним відкриттям та використанням за межами України валютних рахунків, що кваліфікуються за ст. ст. 207, 208 Кримінального кодексу України. Досліджено адміністративні правопорушення в сфері валютних операцій, що передбачаються ст. 162 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

У розділі проаналізовано види та механізм застосування фінансових і спеціальних санкцій держави за валютні правопорушення. Визначені особливості застосування відповідальності за порушення валютного законодавства до уповноважених банків, які виступають на валютному ринку, з одного боку, як учасники валютних операцій, з іншого боку, як агенти валютного контролю.

Застосування спеціальних санкцій до суб'єктів валютних відносин, які у більшості випадків є суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, передбачається ст. 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Серед спеціальних санкцій визначені особливості застосування індивідуального режиму ліцензування та тимчасового зупинення зовнішньоекономічної діяльності.

Виходячи з того, що фінансові та спеціальні санкції за валютні правопорушення застосовуються як до фізичних, так і до юридичних осіб за ініціативою органів державного управління зроблено висновок, що за своєю природою вони є санкціями адміністративно-правового характеру.

Доведено, що чисельність нормативних документів, які регламентують юридичну відповідальність у сфері валютного регулювання, ускладнює їх застосування, призводить до неоднозначного тлумачення, що вимагає їх узагальнення та уточнення в єдиному нормативному документі.

## **ВИСНОВКИ**

Отримані в дисертаційній роботі результати в сукупності дозволяють розв'язати важливу науково-практичну проблему формування теоретико-методологічних засад функціонування механізму державного управління валютним ринком країни.

На основі проведеного дослідження сформовано такі висновки:

1. У дисертаційній роботі встановлено, що на сучасному етапі прискореної глобалізації світового господарства від формування ефективної системи державного управління валютним ринком значною мірою залежить не тільки розвиток ринкових відносин та розширення зовнішньоекономічних відносин, але і забезпечення економічної безпеки держави в цілому.

2. У складі понятійного апарату дисертаційного дослідження визначені поняття «державне управління валютним ринком», «об'єкт» і «предмет

державного управління», «механізм державного управління валютним ринком». Державне управління валютним ринком країни розглядається як комплекс необхідних засобів впливу на його суб'єктів з метою упорядкування їх діяльності, забезпечення виконання норм валютного законодавства, збереження якісної специфіки, вдосконалення й подальшого розвитку. Об'єктом державного управління, у рамках проведеного дослідження, запропоновано вважати безпосередньо валютний ринок, а предметом управління – національну та іноземну валюту, що забезпечує функціонування валютного ринку.

Механізм державного управління валютним ринком визначено як складову частину системи державного управління, що забезпечує формування валютної політики, визначає порядок обігу і використання валюти як всередині країни, так і за її межами. При цьому фактори управління валютним ринком можуть бути внутрішніми (що формуються в Україні й залежать від внутрішньої економічної політики) й зовнішніми (які залежать від світових тенденцій та діяльності міжнародних валютно-фінансових організацій).

3. Серед складових механізму державного управління валютним ринком визначені типові елементи: система органів державного управління в сфері валютних операцій, у тому числі їх статус, функції та повноваження; набір адміністративно-правових регуляторів, характерних для валютного ринку; необхідний комплект правових актів та інших регулюючих документів; механізм валютного регулювання і контролю; об'єкт державного управління, тобто валютний ринок з урахуванням його складових елементів; інформаційне забезпечення функціонування валютного ринку.

4. Дослідження еволюції механізму державного управління валютним ринком України свідчить, що його дія забезпечується головним чином завдяки підзаконним нормативно-правовим актам, інструкціям, положенням, листам Національного банку України, Державної податкової адміністрації України та інших державних органів, що вимагає впорядкування норм валютного законодавства України, проведення систематизації чинних правових норм, які регулюють діяльність резидентів та нерезидентів на валютному ринку України. Отже, реальною потребою сьогодення є прийняття Закону України «Про валютне регулювання і валютний контроль», який дозволив би більш детально визначити види валютних операцій в Україні, правовий режим їх здійснення, правовий статус осіб, які здійснюють операції з валютними цінностями; уникнути дублювання правового регулювання одних і тих же відносин та невизначеності правового регулювання інших; визначити компетенцію усіх органів, які здійснюють державне управління в сфері валютних правовідносин.

5. Міжнародний досвід регулювання валютних операцій свідчить про цілеспрямований шлях більшості країн світу від жорстких валютних обмежень до лібералізації валютних операцій. Існує три режими національного валютного регулювання залежно від ступеня державного втручання: валютна монополія держави, за якої національна грошова одиниця не підлягає конвертації та є замкненою валютою; наявність системи валютних обмежень при проведенні певних операцій, коли національна грошова одиниця має тенденцію до виходу

за межі внутрішнього грошового ринку й стає обмежено конвертованою; відсутність валютних обмежень, коли національна грошова одиниця виходить на світовий валютний ринок і стає вільно конвертованою.

Політика валютного регулювання більшості країн реалізується через механізм валютних обмежень і валютного контролю. За допомогою обмежень (у виді норми, заборони, правила тощо), держава має можливість регулювати ситуацію на валютному ринку, відповідно до економічного стану та стану грошового ринку. У той же час цей інструмент має переважно адміністративний характер і суперечить тенденції лібералізації валютних відносин. Визначено, що стан валютного ринку кожної країни залежить від політики державного регулювання економіки, від ступеня втручання державних органів у валютно-кредитні та фінансові відносини, які здійснюються через валютне регулювання, спрямоване на підтримку стабільного валютного курсу й вирівнювання платіжного балансу.

6. Доведено, що організаційно-правове забезпечення формування та реалізації валютно-курсової політики держави складається з визначення цілей, форм та засобів реалізації валютної політики, підстав трансформації режиму валютного курсу, нормативного закріплення валютної стратегії держави з урахуванням тенденцій розвитку світових та регіональних валютних систем. Розробка концептуальних засад валютної політики України повинна здійснюватися за обов'язкової участі представників Національного банку, Міністерства фінансів, Міністерства економіки, Міністерства закордонних справ, Державної податкової адміністрації, Державної митної служби, а також провідних науковців країни. Для координації зусиль з розробки Концепції валютної політики та її подальшої реалізації запропоновано створити Координаційну валютно-фінансову раду при Президентові України, що могла б забезпечити проведення єдиної й збалансованої грошово-кредитної, валютної та фінансової політики, як складової державної політики України.

7. З'ясовано, що валютна лібералізація в Україні повинна здійснюватися поетапно з урахуванням поточного стану економіки й зобов'язань з погашення зовнішнього боргу. Рішучі заходи з лібералізації валютного ринку можливі тільки тоді, коли досягнені реальні успіхи в економіці, стали стійкими темпи економічного росту, радикально покращився підприємницький й інвестиційний клімат. У найближчій перспективі доцільно здійснити валютну лібералізацію, що стимулює приплив іноземних інвестицій, у тому числі продовжити лібералізацію валютного ринку для нерезидентів (спрощення порядку використання коштів з рахунків в іноземній валюті, зняття обмежень на репатріацію доходу від інвестицій у виді дивідендів за акціями і купонами за облігаціями й ін.).

8. Доведено, що державне регулювання валютного курсу спрямоване на подолання негативних наслідків ринкового регулювання валютних відносин і на досягнення стійкого економічного росту, рівноваги платіжного балансу, зниження росту безробіття й інфляції в країні. Воно здійснюється за допомогою: валютної політики (девізна, дисконтна політика, валютна

інтервенція тощо) і протекціоністських заходів (валютна блокада, заборона на вільну купівлю-продаж іноземної валюти, регулювання міжнародних платежів, руху капіталів, репатріації прибутку, руху золота, цінних паперів і т. ін.).

Для забезпечення оптимальної гнучкості номінального обмінного курсу за переходу від таргетування обмінного курсу до таргетування інфляції необхідно визначити оптимальну курсову динаміку гривні в реальному та номінальному вимірі; запропонувати інструменти забезпечення валютної стабільності; підвищити стійкість суб'єктів валютного ринку до курсових коливань.

9. З'ясовано, що на національну валютну політику України суттєво впливають тенденції міждержавного валютного регулювання, яке забезпечується існуванням світових та регіональних (міжнародних) валютних систем. Так, завдяки членству в МВФ, Україна може отримувати досить вагомі кредити для структурної перебудови економіки, стабілізації своєї валюти та залучення іноземних інвестицій. Але кредити МВФ надаються лише за умови виконання країною взятих на себе зобов'язань. Жорсткі монетарні обмеження гальмують функціонування внутрішніх важелів економічного зростання і нагромадження національних капіталів. Тому критерієм оцінки ефективності взаємодії з МВФ повинна стати відповідність вимог МВФ національним економічним інтересам та загальному економічному курсу країни.

Значний вплив на валютний ринок України має перехід країн ЄС на єдину валюту – євро. Тому план заходів щодо вступу України до ЄС крім загальних питань адаптації українського законодавства до вимог ЄС потребує глибокого вивчення проблеми вступу в Європейський економічний і валютний союз, що пов'язане з використанням євро у національному грошовому обігу.

10. У рамках проведеного дослідження визначено, що функціонування системи державного управління валютним ринком України забезпечується за рахунок діяльності усіх гілок державної влади (законодавчої, виконавчої, судової) для вироблення і здійснення регулюючих, організуючих, координуючих та караючих впливів на суб'єктів валютних правовідносин. Основним документом, який визначає повноваження державних органів у сфері валютного регулювання та валютного контролю є Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю». Але цей документ визначає повноваження не всіх органів державного управління, причетних до функціонування валютного ринку. У зв'язку із цим, в Законі України «Про валютне регулювання і валютний контроль» необхідно визначити, що систему органів державного управління валютним ринком України утворюють органи, наділені повноваженнями у сфері валютного регулювання і валютного контролю, до складу яких входять як вищі органи загальнодержавного управління, так і відповідні центральні органи виконавчої влади, а саме: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство економіки України, Міністерство фінансів України, Національний банк України, Державна податкова адміністрація України, Державна митна служба України.



11. Доведено, що державне управління валютним ринком України здійснюється за допомогою застосування як адміністративних, так і економічних методів регулювання. Адміністративні методи встановлюють обмеження щодо порядку здійснення валютних операцій, виходячи з виду, суб'єктів та призначення цих операцій. Економічні методи визначають терміни та умови здійснення валютних операцій і спрямовані на об'єднання інтересів держави і суб'єктів валютного ринку. Потребою сьогодення є поступове збільшення ваги економічних методів у регулюванні валютних операцій, що буде сприяти процесам лібералізації валютного ринку країни.

Одним з головних методів державного управління, спрямованих на захист валютного ринку України, визначено ліцензування валютних операцій, яке передбачає спеціальні вимоги до банків для отримання відповідної ліцензії, порядок її отримання, анулювання та зміни, а також відповідальність за проведення резидентом або нерезидентом валютної операції без ліцензії або після її анулювання.

12. З'ясовано, що механізм державного регулювання валютного обігу в Україні забезпечується за рахунок регламентації порядку відкриття та використання банківських валютних рахунків, механізму здійснення розрахункових операцій в іноземній валюті, визначення правил обігу готівкової іноземної валюти на території України, застосування її як засобу платежу або застави, переміщення через митний кордон України. Причому, державне регулювання здійснюється не лише різними за своєю природою та юридичною силою правовими актами національного права, а й міжнародними нормами, які містяться у визнаних Україною міжнародно-правових актах.

13. Виходячи з різних точок зору, визначено, що валютний контроль є самостійним видом державного контролю, оскільки має спеціальні завдання, мету та характеризується наявністю власного предмета та методу. Валютний контроль, як елементом державної валютної політики, містить систему заходів, що застосовуються урядом з метою впорядкування обігу іноземних валют усередині країни для стабілізації макроекономічної ситуації за допомогою встановлення контролю з боку держави над операціями з валютами й експортно-імпортними операціями резидентів. З організаційної точки зору, валютний контроль визначено як діяльність державних органів або інших уповноважених суб'єктів із забезпечення дотримання валютного законодавства, що передбачає використання специфічних форм і методів його здійснення.

Органи валютного контролю у своїй діяльності застосовують комплекс адміністративних заходів, розрахованих на прискорення валютних надходжень і на стримування вивезення валюти з країни, забезпечують дотримання суб'єктами підприємницької діяльності та фізичними особами норм валютного законодавства при здійсненні валютних операцій. Але для ефективної реалізації заходів, спрямованих на попередження й виявлення валютних правопорушень, необхідне врегулювання механізму взаємодії органів валютного контролю між собою та з правоохоронними органами під час практичної реалізації валютної політики держави.

14. На основі аналізу порушень валютного законодавства, обґрунтовані механізми виявлення та попередження злочинів і правопорушень у валютній сфері, розраховані на оптимальну взаємодію державних органів валютного контролю з правоохоронними органами у процесі реалізації заходів, спрямованих на повернення в Україну виторгу в іноземній валюті, недопущення незаконного відкриття або використання за межами України валютних рахунків, здійснення незаконних валютних операцій у виді скуповування, продажу та обміну валютних цінностей, використання їх у якості засобу платежу або застави. З'ясовано порядок застосування кримінальної, адміністративної відповідальності, фінансових та спеціальних санкцій за валютні правопорушення, з урахуванням видів і механізмів їх здійснення. Доведено, що чисельність нормативних документів, які регламентують юридичну відповідальність у сфері валютного регулювання, ускладнює їх застосування, призводить до неоднозначного тлумачення, що вимагає їх узагальнення та уточнення в єдиному нормативному документі.

## **СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**

### *Монографії:*

1. Філіпенко Т.В. Механізм державного управління валютним ринком України: монографія / Т.В. Філіпенко. – Донецьк: ВІК, 2010. – 491 с.
2. Філіпенко Т.В. Валютний контроль в Україні (організаційно-правовий аспект): монографія / Т.В. Філіпенко. – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС, 2009. – 188 с.
3. Філіпенко Т.В. Правове регулювання валютного ринку України: монографія / Т.В. Філіпенко. – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС, 2010. – 244 с.
4. Лазуренко В.И. Региональные проблемы экономической преступности: монографія / В.И. Лазуренко, Т.В. Филипенко. – Донецьк: ДИВД, 2003. – 452 с.

*Особистий внесок: розглянуто механізм здійснення та подолання фінансових і банківських злочинів, застосування іноземної валюти у злочинних схемах.*

5. Лазуренко В.И. Правовое обеспечение экономической безопасности предприятий: монографія / В.И. Лазуренко, Т.В. Филипенко. – Донецьк: ДЮІ ЛГУВД, 2007. – 192 с.

*Особистий внесок: визначені загрози фінансовій безпеці підприємства, види фінансових і валютних ризиків.*

6. Економіко-правові аспекти регулювання ЗЕД у контексті міжнародної інтеграції України: монографія / Л.В. Батченко, О.О. Ашурков, Д.Є. Висоцький, М.М. Дутов, В.В. Дятлова, О.П. Загнітко, В.А. Малига, Р.В. Овчаренко, С.С. Олейнікова, Б.Є. Саєнко, Т.В. Семенова, В.В. Сидоренко, О.В. Стеценко, О.Г. Ткаченко, Т.В. Філіпенко. – Донецьк: ВІК, 2009. – 327 с.

*Особистий внесок: визначено місце валютного контролю у системі державного регулювання ЗЕД в умовах міжнародної інтеграції України.*

**Статті у фахових виданнях:**

7. Папаїка О.О. Економіка крізь призму податкової політики / О.О. Папаїка, Т.В. Філіпенко, І.О. Аліпова // Економіка України. – 1992. – № 11. – С. 30-32.

*Особистий внесок: розглянута недосконалість адміністративних штрафів за порушення порядку нарахування і сплати податків, пов'язані з цим причини та обсяги відпливу капіталів у зарубіжжя.*

8. Філіпенко Т.В. Аналіз руху клієнтів комерційних банків / Т.В. Філіпенко, Т.В. Клименко // Економіка України. – 1998. – № 3. – С. 67-73.

*Особистий внесок: запропоновано використання спеціальних показників діяльності комерційних банків, пов'язаних з проведенням кредитних, розрахункових, валютних та інших операцій для аналізу руху клієнтів банків.*

9\*. Филипенко Т.В. Проблемы криминализации банковской деятельности / Т.В. Филипенко // Проблемы правознавства та правоохоронної діяльності: зб. наук. статей / Донецький інститут внутрішніх справ при Донецькому державному університеті. – Донецьк: ДІВС, 1998. – № 2. – С. 108-112.

10\*. Філіпенко Т.В. Проблеми криміналізації валютних операцій / Т.В. Філіпенко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: зб. наук. статей / Донецький інститут внутрішніх справ при Донецькому державному університеті. – Донецьк: ДІВС, 1999. – № 1. – С. 248-253.

11\*. Филипенко Т.В. Правовое регулирование валютных операций в Украине / Т.В. Филипенко // Проблеми вдосконалення законодавства та практика його застосування з урахуванням прогнозу злочинності: науковий вісник / Луганський інститут внутрішніх справ МВС України. – Спецвипуск. – Ч. 2. – Луганськ: ЛІВС, 1999. – С. 176-181.

12\*. Філіпенко Т.В. Стан і проблеми економічної злочинності в Україні / Т.В. Філіпенко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: зб. наук. статей / Донецький інститут внутрішніх справ МВС України. – Донецьк: ДІВС, 2000. – № 1. – С. 22-30.

13\*. Філіпенко Т.В. Сучасний стан економічної злочинності в Донецькому регіоні та заходи щодо її профілактики / Т.В. Філіпенко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: зб. наук. праць / Донецький юридичний інститут. – Донецьк: ДЮІ, 2005. – № 2. – С. 267-277.

14. Філіпенко Т.В. Роль валютної політики в забезпеченні економічної безпеки держави / Т.В. Філіпенко // Удосконалення механізму державного управління розвитком зовнішньоекономічної діяльності: зб. наук. праць / Донецький державний університет управління. – Серія «Державне управління». – Т. VIII. – Вип. 81. – Донецьк: ДонДУУ, 2007. – С. 65-75.

15. Філіпенко Т.В. Юридична відповідальність в системі державного управління валютним ринком України / Т.В. Філіпенко // Актуальні проблеми державного управління та самоврядування: зб. наук. праць / Донецький

---

\*Публікація зарахована як фахова рішенням ВАК України (лист № 02-76-06/2595 від 08.12.2010).

державний університет управління. – Серія «Державне управління». – Т. IX. – Вип. 99. – Донецьк: ДонДУУ, 2008. – С. 117-130.

16\*. Філіпенко Т.В. Правові форми співробітництва в галузі вдосконалення митного законодавства / Т.В. Філіпенко, В.В. Філатов // Митна справа: науково-аналітичний журнал. – 2009. – № 6. – С. 28-34.

*Особистий внесок: розглянуто форми міжнародного співробітництва в галузі вдосконалення норм митного законодавства щодо порядку переміщення валютних цінностей через митний кордон України.*

17. Батченко Л.В. Роль валютного контролю в системі державного регулювання валютного ринку України / Л.В. Батченко, Т.В. Філіпенко / Сучасні механізми державного управління в різних сферах і галузях економіки: зб. наук. праць / Донецький державний університет управління. – Серія «Державне управління». – Т. X. – Вип. 129. – Донецьк: ДонДУУ, 2009. – С. 178-189.

*Особистий внесок: визначені проблеми організації валютного контролю і його ролі в системі державного регулювання валютним ринком України, запропоновано закріплення поняття валютного контролю, його мети, завдань, форм і методів проведення у відповідних нормативно-правових актах.*

18. Філіпенко Т.В. Державні заходи повернення в Україну виручки в іноземній валюті / Т.В. Філіпенко // Ефективність державного управління: зб. наук. праць / Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Вип. 21. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2009. – С. 379-386.

19. Філіпенко Т.В. Зарубіжний досвід державного регулювання валютного ринку / Т.В. Філіпенко // Державне управління регіонами і підприємствами: зб. наук. праць / Донецький державний університет управління. – Серія «Державне управління» – Т. X. – Вип. 144. – Донецьк: ДонДУУ, 2009. – С. 221-229.

20. Філіпенко Т.В. Режим валютного курсу та перспективи його трансформації / Т.В. Філіпенко // Університетські наукові записки: науковий часопис / Хмельницький університет управління та права. – Хмельницьк: ХУУП, 2010. – № 1. – С. 275-279.

21. Філіпенко Т.В. Адміністративна відповідальність в системі державного регулювання валютних операцій / Т.В. Філіпенко // Сучасні проблеми державного управління в різних сферах і галузях економіки: зб. наук. праць / Донецький державний університет управління. – Серія «Державне управління». – Т. XI. – Вип. 162. – Донецьк: ДонДУУ, 2010. – С. 49-58.

22. Філіпенко Т.В. Організаційно-правові засади управління валютним ринком України / Т.В. Філіпенко // Теорія та практика державного управління: зб. наук. праць / Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Харків: ХарРІ НАДУ, 2010. – Вип. 2 (29). – С. 250-256.

---

\* Публікація зарахована як фахова рішенням ВАК України (лист № 02-76-06/2595 від 08.12.2010).

23. Філіпенко Т.В. Важелі впливу МВФ на валютний ринок України / Т.В. Філіпенко // Фінансовий механізм державного управління економікою України: зб. наук. праць / Донецький державний університет управління. – Серія «Державне управління». – Т. XI. – Вип. 153. – Донецьк: ДонДУУ, 2010. – С. 179-189.

24. Філіпенко Т.В. Еволюція державного управління валютним ринком України / Т.В. Філіпенко // Організованість як ефективність державного управління: зб. наук. праць / Донецький державний університет управління. – Серія «Державне управління». – Т. XI. – Вип. 168. – Донецьк: ДонДУУ, 2010. – С. 244-256.

25. Філіпенко Т.В. Понятійний інструментарій механізму державного управління валютним ринком / Т.В. Філіпенко // Менеджер: науковий вісник / Донецький державний університет управління. – Донецьк: ДонДУУ, 2010. – № 2 (52). – С. 66-76.

26. Філіпенко Т.В. Валютна безпека держави в умовах світової глобалізації / Т.В. Філіпенко // Державне управління: удосконалення та розвиток / Рада з вивчення продуктивних сил України НАН України. – Київ, 2010. – № 11 [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=219>. – Назва з екрану.

27. Філіпенко Т.В. Організаційно-правове забезпечення економічної безпеки держави / Т.В. Філіпенко // Державні механізми управління природокористуванням: зб. наук. праць / Донецький державний університет управління. – Серія «Державне управління». – Т. XI. – Вип. 170. – Донецьк: ДонДУУ, 2010. – С. 225-233.

**Статті в інших виданнях:**

28. Філіпенко Т.В. Сучасні задачі фінансового менеджменту / Т.В. Філіпенко // Торгівля і ринок України: тематичний зб. наук. праць з проблем торгівлі і громадського харчування / Донецький державний комерційний інститут. – Донецьк: ДДКІ, 1996. – С. 78-79.

29. Омелянович Л.О. Сучасні проблеми і перспективи інвестиційної діяльності в Україні / Л.О. Омелянович, Т.В. Філіпенко, О.В. Гладкова // Фінанси України. – 1997. – № 6. – С. 73-78.

*Особистий внесок: визначені проблеми залучення іноземних інвестицій в економіку України, обґрунтована необхідність гармонізації національного законодавства з системою ГАТТ/СОТ.*

30. Омелянович Л.О. Сучасний стан інвестиційної діяльності в Україні / Л.О. Омелянович, Т.В. Філіпенко, О.В. Гладкова // Торгівля і ринок України: тематичний зб. наук. праць з проблем торгівлі і громадського харчування / Донецький державний комерційний інститут. – Донецьк: ДДКІ, 1997 – С. 14-15.

*Особистий внесок: на основі проведеного аналізу динаміки іноземних інвестицій зроблено висновок про залежність рівня інвестиційної активності від стану економіки в державі, функціонування фінансово-кредитної системи.*

31. Філіпенко Т.В. Оцінка руху клієнтів комерційного банку / Т.В. Філіпенко / Торгівля і ринок України: тематичний зб. наук. праць з

проблем торгівлі і громадського харчування / Донецький державний комерційний інститут. – Донецьк: ДДКІ, 1998. – С. 38-39.

32. Філіпенко Т.В. Економічна злочинність, як глобальна проблема розвитку України / Т.В. Філіпенко // Прометей: регіональний зб. наук. праць з економіки / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. – Донецьк: Юго-Восток, 2000. – Вип. 1 (2). – С. 136-140.

33. Філіпенко Т.В. Проблеми боротьби з економічною злочинністю в Україні / Т.В. Філіпенко // Прометей: регіональний зб. наук. праць з економіки / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. – Донецьк: Юго-Восток, 2002. – Вип. 2 (8). – С. 216-225.

34. Філіпенко Т.В. Правові аспекти валютної політики держави / Т.В. Філіпенко // Державотворчі процеси і соціально-економічні моделі розвитку України на сучасному етапі: зб. наук. статей / Бердянський університет менеджменту і бізнесу. – Донецьк: Юго-Восток, 2007. – Т. 2. – С. 151-155.

35. Філіпенко Т.В. Вплив валютної політики на економічну безпеку держави / Т.В. Філіпенко // Науковий вісник: зб. наук. праць / Львівський державний університет внутрішніх справ. – Серія «Економіка». – Вип. 2. – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – С. 261-269.

36. Філіпенко Т.В. Здійснення імплементації міжнародних норм до митного законодавства України / Т.В. Філіпенко, В.В. Філатов // Актуальні проблеми управління зовнішньоекономічною діяльністю в умовах інтеграції: зб. наук. праць / Донецький державний університет управління. – Серія «Економіка». – Т. XI. – Вип. 150. – Донецьк: ДонДУУ, 2010. – С. 190-200.

*Особистий внесок: розглянуті проблеми і зроблені пропозиції щодо імплементації міжнародних норм до митного законодавства України, стосовно порядку переміщення валюти через митний кордон.*

**Тези доповідей:**

37. Філіпенко Т.В. Сучасний стан і перспективи розвитку іноземної інвестиційної діяльності в Донбасі / Т.В. Філіпенко, А.Ф. Кононенко // Ринкові реформи України: тези доповідей III всеукр. наук.-практ. конф., 30-31 жовтня 1996 р. / Чернівецький економіко-правовий інститут. – Чернівці: ЧЕПІ, 1996. – С. 19.

*Особистий внесок: проведено аналіз інвестиційної привабливості Донецького регіону.*

38. Филипенко Т.В. Иностранная инвестиционная деятельность в Украине / Т.В. Филипенко // Город, регион, государство: проблемы распределения власти: материалы междунар. науч.-практ. конф., 20-23 мая 1997 г. / Институт экономики промышленности НАН Украины. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 1997. – С. 156-159.

39. Філіпенко Т.В. Роль курса «Международные расчеты и финансирование внешнеторговых операций» в подготовке экономиста-финансиста / Т.В. Філіпенко // Методична робота: погляд в ХХІ століття: зб. тез

доповідей метод. конф., 25 квітня 1998 р. / Донецький державний комерційний інститут. – Донецьк: ДДКІ, 1998. – С. 86-87.

40. Філіпенко Т.В. Фінансові проблеми розвитку Донецької області / Т.В. Філіпенко // Регіональна політика України: наукові основи, методи, механізми: зб. наук. праць за матеріалами доповідей міжнар. наук.-практ. конф., 21-23 травня 1998 р. / Львівський інститут регіональних досліджень НАН України. – Львів: ЛІРД НАН України, 1998. – С. 262-265.

41. Филипенко Т.В. Проблемы регулирования валютных операций в Украине / Т.В. Филипенко // Проблемы та перспективи розвитку економіки України в умовах ринкової трансформації: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 21-22 травня 1999 р. / Дніпропетровська національна гірничо академія України. – Дніпропетровськ: НГАУ, 1999. – С. 56-59.

42. Филипенко Т.В. Проблемы регулирования валютных операций / Т.В. Филипенко / Стратегия управления социально-экономическим развитием региона на период до 2010 года: материалы секции «Экономико-правовое обеспечение реформ» региональной науч.-практ. конф., 28-30 сентября 1999 г. / Институт экономико-правовых исследований НАН Украины. – Донецк: ИЭПИ НАН Украины, 2000. – С. 58-64.

43. Філіпенко Т.В. Стан економічної злочинності в регіоні / Т.В. Філіпенко // Регіональні проблеми боротьби з економічною злочинністю: матеріали регіональної наук.-практ. конф., 19 травня 2004 р. / Донецький юридичний інститут при Донецькому національному університеті. – Донецьк: ДЮІ, 2004. – С. 3-11.

44. Філіпенко Т.В. Проблеми попередження економічних злочинів в Донецькому регіоні / Т.В. Філіпенко / Науковий потенціал світу 2004: матеріали I міжнар. наук.-практ. конф., 1-15 листопада 2004 р. / Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – С. 55-56.

45. Філіпенко Т.В. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності України в контексті законодавства Євросоюзу / Т.В. Філіпенко // Динаміка наукових досліджень – 2005: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., 20-30 червня 2005 р. / Дніпропетровський національний університет. – Т. 44 (Право). – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. – С. 31-32.

46. Філіпенко Т.В. Стан та проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу / Т.В. Філіпенко // Проблеми соціально-економічного розвитку регіону: матеріали наук.-практ. конф., 15 лютого 2006 р. / Міжрегіональна академія управління персоналом. – Красноармійськ: МАУП, 2006. – С. 152-154.

47. Філіпенко Т.В. Міжнародний досвід застосування валютних обмежень / Т.В. Філіпенко // Наука та освіта – 2006: матеріали IX міжнар. наук.-практ. конф., 23-31 січня 2006 р. / Дніпропетровський національний університет. – Т. 5 (Право). – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. – С. 26-27.

48. Філіпенко Т.В. Валютні обмеження як інструмент валютної політики держави / Т.В. Філіпенко // Современные направления теоретических и прикладных исследований: сб. науч. трудов по материалам междунар. науч.-

практ. конф., 15-25 апреля 2006 г. / Одесский национальный морской университет. – Т. 6 (Экономика). – Одесса: Черноморье, 2006. – С. 18-19.

49. Філіпенко Т.В. Правове регулювання валютного ринку України / Т.В. Філіпенко / Розвиток господарсько-правового забезпечення сучасної економіки: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 27 жовтня 2006 р. / Донецький юридичний інститут. – Ч. 1. – Донецьк, ДЮІ, 2006. – С. 10-12.

50. Філіпенко Т.В. Організаційно-правові засади управління валютним ринком України / Т.В. Філіпенко // Адміністративне право і процес: шляхи вдосконалення законодавства і практики: матеріали наук.-практ. конф., 22 грудня 2006 р. / Київський національний університет внутрішніх справ. – К.: КНУВС, 2006. – С. 250-253.

51. Філіпенко Т.В. Проблеми вдосконалення валютного законодавства України / Т.В. Філіпенко // Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції, 25 лютого 2007 р. / Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль: ТНЕУ, 2007. – С. 51-52.

52. Філіпенко Т.В. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу / Т.В. Філіпенко, В.В. Філатов // Перспективные инновации в науке, образовании, производстве и транспорте – 2007: сб. науч. трудов по материалам междунар. науч.-практ. конф., 1-15 июня 2007 р. / Одесский национальный морской университет. – Одесса: ОНМУ, 2007. – С. 58-61.

*Особистий внесок: визначені проблеми адаптації вітчизняного законодавства до законодавства ЄС щодо фінансових правовідносин, митних процедур, регулювання зовнішньоекономічної діяльності.*

53. Філіпенко Т.В. Місце валютної політики в забезпеченні економічної безпеки держави / Т.В. Філіпенко // Економічна безпека держави: стан, проблеми, напрямки зміцнення: матеріали наук.-практ. конф., 27 жовтня 2007 р. / Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків: ХНУВС, 2007. – С. 18-22.

54. Філіпенко Т.В. Правове регулювання валютно-обмінних операцій в Україні / Т.В. Філіпенко // Розвиток фінансово-правового забезпечення сучасної економіки: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 27 жовтня 2007 р. / Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ. – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС, 2007. – С. 10-12.

55. Філіпенко Т.В. Адаптація валютної політики України до стандартів Європейського Союзу / Т.В. Філіпенко, В.В. Філатов // Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій: матеріали міжнар. конф., 20-21 лютого 2008 р. / Сумський національний університет. – Суми: СНУ, 2008. – С. 94-96.

*Особистий внесок: зроблені пропозиції щодо адаптації валютної політики до стандартів ЄС.*

56. Філіпенко Т.В. Проблеми розвитку валютного законодавства України / Т.В. Філіпенко // Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи: матеріали Другої звітної наук. конф.; 29 лютого 2008 р. /



Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛДУВС, 2008. – С. 391-394.

57. Філіпенко Т.В. Вплив міграційних процесів на стан валютного ринку України / Т.В. Філіпенко // Міграція: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 18-19 травня 2008 р. / Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ. – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС, 2008. – С. 242-245.

58. Филипенко Т.В. Проблемы борьбы с отмыванием денег, полученных преступным путем / Т.В. Филипенко, С.В. Гольцев / Проблемы і перспективи інноваційного розвитку економіки України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 22-24 травня 2008 р. / Дніпропетровський національний гірничий університет. – Дніпропетровськ: НГУ, 2008. – С. 241-243.

*Особистий внесок: розглянуте поняття «відмивання доходів», його вплив на фінансову безпеку держави.*

59. Филипенко Т.В. Проблемы фальшивомонетничества в Украине / Т.В. Филипенко, А.Н. Томко // Економіка і маркетинг в ХХІ сторіччі: матеріали наук.-практ. конф. студентів і молодих вчених, 23-25 травня 2008 р. / Донецький національний технічний університет. – Донецьк: ДНТУ, 2008 – С. 290-292.

*Особистий внесок: розглянуті проблеми фальшивомонетництва національної та іноземної валюти, з'ясована роль правоохоронних органів у попередженні таких правопорушень.*

60. Филипенко Т.В. Влияние мирового финансового кризиса на состояние банковской системы Украины / Т.В. Филипенко, Э.Е. Назаренко // Сучасні проблеми інноваційного розвитку держави: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф., 29-30 жовтня 2008 р. / Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2008. – С. 81-82.

*Особистий внесок: розглянуто вплив світової фінансової кризи на стабільність національної валюти.*

61. Філіпенко Т.В. Юридична відповідальність за порушення валютного законодавства / Т.В. Філіпенко / Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., 31 жовтня 2008 р. / Запорізький юридичний інститут Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – Ч. II. – Запоріжжя: ЗЮІ ДДУВС, 2008. – С. 50-53.

62. Філіпенко Т.В. Правовий режим ліцензування валютних операцій / Т.В. Філіпенко // Господарсько-правове, цивільно-правове та фінансово-правове забезпечення розвитку сучасної економіки України: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., 14 листопада 2008 р. / Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ. – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС, 2008. – С. 255-259.

63. Філіпенко Т.В. Складові економічної безпеки держави / Т.В. Філіпенко // Господарсько-правове, цивільно-правове та фінансово-правове забезпечення розвитку сучасної економіки України: матеріали всеукр.

наук.-практ. конф., 14 листопада 2008 р. / Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ. – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС, 2008. – С. 122-125.

64. Філіпенко Т.В. Адміністративна відповідальність за порушення валютного законодавства / Т.В. Філіпенко // Адміністративна реформа та проблеми вдосконалення діяльності правоохоронних органів: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11-12 грудня 2008 р. / Кримський юридичний інститут Одеського державного університету внутрішніх справ. – Сімферополь: КЮІ ОДУВС, 2008. – С. 100-102.

65. Філіпенко Т.В. Режим валютного курсу як складова економічної безпеки України / Т.В. Філіпенко // Проблеми забезпечення економічної безпеки організації: матеріали доповідей і повідомлень учасників круглого столу, 13 листопада 2009 р. / Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – С. 123-125.

66. Філіпенко Т.В. Адміністративні правопорушення в сфері валютних операцій / Т.В. Філіпенко // Адміністративна реформа та проблеми вдосконалення діяльності правоохоронних органів: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10 грудня 2009 р. / Кримський юридичний інститут Одеського державного університету внутрішніх справ. – Сімферополь: КЮІ ОДУВС, 2009. – С. 67-70.

67. Філіпенко Т.В. Відповідальність банків за валютні правопорушення / Т.В. Філіпенко // Актуальні проблеми протидії злочинам у сфері економіки: матеріали всеукр. наук. конф.; 26 березня 2010 р. / Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – С. 17-20.

68. Філіпенко Т.В. Антикризова трансформація режиму валютного курсу в Україні / Т.В. Філіпенко // Антикризові механізми регіонального та муніципального розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9 квітня 2010 р. / Київська академія муніципального управління. – Ч. 1. – К.: КАМУ, 2010. – С. 223-225.

69. Філіпенко Т.В. Вплив МВФ на валютний ринок України / Т.В. Філіпенко / Розвиток зовнішньоекономічної діяльності в умовах інтеграційних та глобалізаційних процесів: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції, 12-13 травня 2010 р. / Донецький державний університет управління. – Донецьк: ДонДУУ, 2010. – С. 166-169.

70. Філіпенко Т.В. Валютна складова економічної безпеки держави / Т.В. Філіпенко / Економіко-правові дослідження в XXI сторіччі: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції, 21-30 вересня 2010 р. / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. – Донецьк: ІЕПД НАН України, 2010 [електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.hozpravo.com/ua/conferences/uchastnik/index.php?ELEMENT\\_ID=438](http://www.hozpravo.com/ua/conferences/uchastnik/index.php?ELEMENT_ID=438). – Назва з екрану.

71. Філіпенко Т.В. Валютна безпека держави в умовах світової глобалізації / Т.В. Філіпенко / Матеріали круглого столу, 23 листопада 2010 р. / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. – Донецьк: ІЕПД НАН України, 2010. – С. 41-46.

***Науково-практичні та навчальні посібники й рекомендації:***

72. Филипенко Т.В. Международные денежные и финансово-кредитные отношения: научно-практическое пособие / Т.В. Филипенко. – Донецк: ДИВД, 2001. – 268 с.

73. Батченко Л.В. Валютно-финансовый механизм внешнеэкономической деятельности: учебное пособие / Л.В. Батченко, Е.Г. Ткаченко, Т.В. Филипенко. – Донецк: ДонГАУ, 2002. – 212 с.

*Особистий внесок: наведена характеристика видів валютних систем, визначені фактори, що впливають на валютний курс та формування валютної політики держави.*

74. Филипенко Т.В. Правовое обеспечение экономической безопасности предприятий: научно-практические рекомендации / Т.В. Филипенко, В.И. Лазуренко. – Донецк: ДЮИ МВД при ДонНУ. – 2004. – 101 с.

*Особистий внесок: розроблені рекомендації щодо виявлення та розкриття злочинів у кредитно-фінансовій та банківській діяльності.*

75. Філіпенко Т.В. Правові основи зовнішньоекономічної діяльності: науково-практичний посібник / Т.В. Філіпенко. – Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС, 2006. – 152 с.

76. Берлач А.І. Основи економічної безпеки України: навчальний посібник / А.І. Берлач, Т.В. Філіпенко. – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2007. – 234 с.

*Особистий внесок: розглянуті внутрішні та зовнішні загрози економічній, у тому числі валютній безпеці України, визначені індикатори забезпечення безпеки фінансово-кредитній системі держави.*

77. Філіпенко Т.В. Правове регулювання валютних операцій: навчально-методичний посібник / Т.В. Філіпенко. – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2008. – 128 с.

78. Ткаченко О.Г. Організаційно-правові засади зовнішньоекономічної діяльності в Україні: навчальний посібник / О.Г. Ткаченко, Т.В. Філіпенко. – Донецьк: ДонДУУ, 2008 – 153 с.

*Особистий внесок: розглянуті засоби правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності, визначені індикатори забезпечення безпеки відносин України з міжнародними валютно-фінансовими організаціями.*

79. Філіпенко Т.В. Правопорушення у сфері валютних операцій: види, механізм скоєння та відповідальність: науково-методичні рекомендації / Т.В. Філіпенко. – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – 128 с.

80. Філіпенко Т.В. Валютний контроль в Україні: навчальний посібник / Т.В. Філіпенко. – Донецьк: ДонДУУ, 2010. – 175 с.

## АНОТАЦІЯ

**Філіпенко Т.В. Механізм державного управління валютним ринком України. – Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління зі спеціальності 25.00.02 – Механізми державного управління. – Донецький державний університет управління Міністерства освіти і науки України, Донецьк, 2011.

У дисертаційному дослідженні розглянуто теоретичні засади становлення і розвитку механізму державного управління валютним ринком як складової частини системи державного управління, яка забезпечує формування валютної політики, визначає порядок обігу й використання валюти усередині країни й за її межами. Обґрунтовано існування внутрішніх і зовнішніх факторів державного управління валютним ринком, визначені його типові елементи, запропоноване нормативне закріплення повноважень і механізмів взаємодії органів державного управління валютним ринком. Визначені система та методи валютного регулювання і контролю, механізми й способи скоєння правопорушень, порядок застосування юридичної відповідальності в сфері валютного регулювання.

**Ключові слова:** механізм державного управління, валютний ринок, валютна політика, валютне законодавство, валютний курс, валютні операції, валютні ризики, валютні правопорушення.

## АННОТАЦИЯ

**Филипенко Т.В. Механизм государственного управления валютным рынком Украины. – Рукопись.**

Диссертация на соискание научной степени доктора наук по государственному управлению по специальности 25.00.02 – Механизмы государственного управления. – Донецкий государственный университет управления Министерства образования и науки Украины, Донецк, 2011.

В диссертационном исследовании рассмотрены теоретические основы становления и развития механизма государственного управления валютным рынком Украины. Доказано, что механизм государственного управления валютным рынком – это составная часть системы государственного управления, которая обеспечивает формирование валютной политики, определяет порядок обращения и использования валюты как внутри страны, так и за ее пределами. Обосновано существование внутренних и внешних факторов государственного управления валютным рынком. Доказано, что в условиях ускоренной глобализации мирового хозяйства одной из важных проблем в Украине является рост угроз финансовой и, в частности, валютной безопасности государства. На уровень валютной безопасности влияют многочисленные факторы, которые различаются по сроку действия, характеру проявления и влияния. Среди основных угроз валютной безопасности Украины выделены: рост внешнего долга; отток средств за границу; высокий уровень

долларизации экономики; неэффективная структура золотовалютных резервов; несовершенство валютно-курсовой политики; наличие валютных рисков; проведение незаконных валютных операций; вмешательство международных финансовых организаций, иностранных советников и консультантов в валютную политику Украины.

Доказано, что политика валютного регулирования большинства стран реализуется через механизм валютных ограничений и валютного контроля. С помощью ограничений (в виде норм, запретов, правил и т.д.), государства регулируют ситуацию на валютном рынке. В тоже время валютные ограничения имеют преимущественно административный характер и противоречат тенденции либерализации валютных отношений. Введение валютных ограничений является одним из характерных проявлений валютной политики стран в периоды экономических и финансовых кризисов, поэтому валютную либерализацию целесообразно осуществлять поэтапно, исходя из четко сформулированных целей проведения каждого мероприятия по снятию ограничений на валютные операции, с учетом текущего состояния экономики и обязательств по погашению внешнего долга. Решительные меры относительно либерализации валютного рынка возможны только тогда, когда достигнуты реальные успехи в экономике, стали стойкими темпы экономического роста, радикально улучшился предпринимательский и инвестиционный климат. В ближайшей перспективе в Украине целесообразно провести валютную либерализацию, стимулирующую приток иностранных инвестиций, в том числе продолжить либерализацию валютного рынка для нерезидентов (упрощение порядка использования средств со счетов в иностранной валюте, снятие ограничений на репатриацию дохода от инвестиций в виде дивидендов по акциям и купонам по облигациям и др.).

В целом, необходимо скорректировать валютный режим так, чтобы он, с одной стороны, обеспечивал реальную конвертируемость гривны по текущим операциям, а с другой стороны – сохранял государственный контроль за движением капиталов.

Обосновано, что организационно-правовое обеспечение формирования и реализации валютно-курсовой политики государства состоит из определения целей, форм и способов реализации валютной политики, оснований трансформации режима валютного курса, нормативного закрепления валютной стратегии государства с учетом тенденций развития мировых и региональных валютных систем.

Определено, что типичными элементами организации государственного управления валютным рынком, является: система органов государственного управления в сфере валютных операций, включая их статус, функции и полномочия; набор административно-правовых регуляторов, характерных для валютного рынка; необходимый комплект правовых актов и других регулирующих документов; механизм валютного регулирования и контроля; объект государственного управления, то есть валютный рынок с учетом его составных элементов; информационное обеспечение функционирования

валютного рынка. Предложено нормативное закрепление полномочий и механизмов взаимодействия органов государственного управления валютным рынком. Определена система и методы валютного регулирования, формы и направления валютного контроля. Выделены формы валютного контроля в зависимости от степени его жесткости, направления движения валютных потоков, национальной принадлежности валют, объема валютных операций.

Определены механизмы и способы совершения валютных преступлений и валютных правонарушений, порядок применения юридической ответственности в сфере валютного регулирования. Установлено, что органы валютного контроля в своей деятельности применяют комплекс административных мер, рассчитанных на ускорение валютных поступлений и на ограничение вывоза валюты из страны, обеспечивают соблюдение субъектами предпринимательской деятельности и физическими лицами норм валютного законодательства при осуществлении валютных операций. Однако для эффективной реализации мер, направленных на предупреждение и выявление валютных правонарушений, необходимо урегулирование механизма взаимодействия органов валютного контроля между собой и с правоохранительными органами во время практической реализации валютной политики государства.

**Ключевые слова:** механизм государственного управления, валютный рынок, валютная политика, валютное законодательство, валютный курс, валютные операции, валютные риски, валютные правонарушения.

## ANNOTATION

### **Filipenko T.V. Mechanism of State Governance of the Currency Market of Ukraine. – Manuscript.**

Thesis for the scientific degree of Doctor of science on public administration, on specialty 25.00.02 – Mechanisms of state governance. – Donetsk State University of Management of Ministry of Education and Science of Ukraine, Donetsk, 2011.

In the thesis theoretical bases of formation and development of a mechanism of state governance of the currency market as a component of the system of the governance which provide formation of monetary policy, define an order of the turning and using of currency in the country and abroad are considered. Existence of internal and external factors of the governance of the currency market is proved, its typical elements are defined, standard fastening of powers and mechanisms of interaction of state bodies in governance of the currency market are offered. The system and methods of currency regulation and control, mechanisms and ways of execution of illegal actions, an order of application of legal responsibility in the sphere of currency regulation are defined.

**Key words:** mechanism of state governance, currency market, monetary policy, currency regulation, exchange rate, foreign exchange, currency risks, foreign exchange illegal actions.

Підписано до друку 10.01.2011 р. Формат 60x84 1/16 1,9 д.а.

Тираж 100 прим. Замовлення № 0110

---

Ротапринт ДонДУУ, м. Донецьк, вул. Челюскінцев, 163 а.